

Ж.Д. Сеилханов¹, Н.О. Дулатбеков²

¹Астана халықаралық университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы

²Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ СОҢҒЫ ӨЗГЕРІСТЕРДІ ЕСКЕРЕ ОТЫРЫП, ЭКОНОМИКАЛЫҚ КОНТРАБАНДАНЫ САРАЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Мақаланың мақсаты Қылмыстық заңның 234-бабының жаңартылған редакциясын ескере отырып, экономикалық контрабанданы саралаудың кейбір мәселелерін заңға және нормативтік құқықтық актілерге сәйкес зерттеу болып табылады. Зерттеу барысында Еуразиялық экономикалық одақтың кедендік шекарасы арқылы өткізу не Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы арқылы өткізуге тыйым салу немесе шектеу белгіленген тауарларды немесе өзге де заттарды Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы арқылы заңсыз өткізудің құқық бұзушылық құрамын дұрыс саралау болып табылады.

Мақалада экономикалық контрабанданы саралаудың теориялық және тәжірибелік ерекшеліктерін, заңға жаңадан енгізілген өзгерістер мен толықтырулар бойынша кейбір мәселелер ашып көрсетілді. Экономикалық контрабанданы зерттеу кезінде, оның дұрыс саралануын ғана емес, сондай-ақ қылмыстық-құқықтық норманы дұрыс қолдану бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектерін талдап, экономикалық контрабанда қылмысын саралаудың кейбір мәселелері анықталды.

Түйінді сөздер: Еуразиялық экономикалық одақ; мемлекет; шекара; қауіпсіздік; кеден; декларация; тауар; қылмыстық топ; қылмыстық құқық бұзушылық құрамы; лауазымды адам; ірі мөлшер.

Ж.Д. Сеилханов¹, Н.О. Дулатбеков²

¹Международный университет Астана, г. Астана, Республика Казахстан

²Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда, Республика Казахстан

ОСОБЕННОСТИ КВАЛИФИКАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОНТРАБАНДЫ С УЧЕТОМ ПОСЛЕДНИХ ИЗМЕНЕНИЙ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. Целью статьи является изучение некоторых вопросов квалификации экономической контрабанды в соответствии с законом и нормативными правовыми актами с учетом обновленной редакции статьи 234 Уголовного закона. В ходе исследования является корректной квалификацией состава правонарушений незаконного перемещения товаров или иных предметов через государственную границу Республики Казахстан, по которым установлен запрет или ограничение на перемещение через таможенную границу Евразийского экономического союза либо через государственную границу Республики Казахстан. В статье раскрыты теоретические и практические особенности дифференциации экономической контрабанды, некоторые вопросы по вновь внесенным изменениям и дополнениям в закон. При изучении экономической контрабанды, проанализировав не только ее правильную квалификацию, но и научные труды отечественных и зарубежных ученых по правильному применению уголовно-правовой нормы, были выявлены некоторые проблемы квалификации преступлений экономической контрабанды.

Ключевые слова: Евразийский экономический союз; государство; граница; безопасность; таможня; декларация; товары; таможенная процедура; международные перевозки; преступная группа; состав уголовного правонарушения; должностное лицо; крупный размер.

Zh.D. Seilkhanov¹, N.O. Dulatbekov²

¹Astana International University, Astana, the Republic of Kazakhstan

²Karaganda University named after Academician E.A. Buketov, Karaganda, the Republic of Kazakhstan

THE SPECIFICS OF THE QUALIFICATION OF ECONOMIC SMUGGLING, TAKING INTO ACCOUNT THE LATEST CHANGES IN THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. This scientific article discusses several issues related to the qualification of economic smuggling, taking into account the updated version of Article 234 of the Criminal Code. Analyze the theoretical and practical gaps in crimes related to economic smuggling. The authors also conducted a study of the details of the legal regulation of the illegal movement of goods and other items across the customs border of the Eurasian Economic Union. The article discusses some issues related to the theoretical and practical features of the qualification of this crime, recent amendments and additions to the laws. At the same time, when investigating economic smuggling, we will say that it will be ensured not only by proper qualifications, the application of criminal norms, but also by strict observance of the Criminal Procedure Code. The article takes into account the components and signs of economic smuggling and legislative norms, as well as established expert, investigative and judicial practice, and shows some issues related to this point of view. Studying this article, the author suggests ways to solve the identified problem.

Keywords: Eurasian Economic Union; state; border; security; customs; declaration; goods; customs procedure; international transportation; criminal group; composition of a criminal offense; official; large size.

DOI: 10.52425/25187252_2025_36_146

Кіріспе. Негізінен алғанда, қылмыстық құқықтағы қылмыстарды саралау – белгілі бір қоғамға қауіпті әрекетті немесе әрекетсіздікті, нақты қылмыстық-құқықтық бағалау. «Қылмысты саралау – бұл нақты әрекеттің, әрекетсіздіктің қылмыстық заңда қарастырылған қылмыс құрамының элементтері мен оның белгілеріне сәйкестігін анықтаудан тұрады» [1].

Экономикалық контрабанданы саралауда іс-әрекеттің қылмыс құрамының тиісті баптары немесе оның бөліктеріне, тармақтарына сай келетіндігін дәлме-дәл көрсету қажет. Егер адамның іс-әрекетінде бірнеше қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамы болса, онда оның іс-әрекеті заңның бірнеше баптары немесе баптардың бөліктері және тармақтары бойынша саралануы керек. Қандай түрде болса да қылмыстық құқық бұзушылықты дұрыс сараламау, ол заңдылықты бұзуға, қылмысқа қарсы күрес жүргізетін құқық қорғау органдардың беделіне нұқсан келтіруге әкеледі. Мұндай құбылысқа жол бермеу үшін қылмыстық заңды дұрыс қолданып, істің мән-жайын терең зерттей білу, істелген іс-әрекет пен әрекетсіздікті дұрыс саралау керек,

сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылықты қылмыстық құқық бұзушылық еместіктен немесе соған ұқсас басқа қылмыстардан ажырататын белгілерді нақтылып ашып, анықтау керек. Міне, бұл жерде қылмыс құрамының, оның белгілерінің қылмысты саралаудағы, заңдылықты сақтаудағы маңыздылығы ерекше болады [2].

Біздің құқықтық мемлекетімізде бір де бір адам, егер оның істеген іс-әрекетінде немесе әрекетсіздігінде қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамы жоқ болса, қылмыстық құқық бұзушылық үшін жауапқа тартылуға немесе жазалануға тиісті емес. Өйткені Қылмыстық заңның негізгі талабы қылмыстық құқық бұзушылық үшін жауапқа және жазаға тек қана қылмыстық құқық бұзушылық істегенге, яғни қылмыстық заңда көрсетілген, қоғамға қауіпті іс-әрекетті қасақана немесе абайсыздықтан істеген кінәлі адамды ғана тарту болып табылады.

Қылмысты саралаудың ерекшелігінде С.М. Рахметов атап өткендей, «қылмыстарды саралаудың байланысы мен бірлігін атап өту олардың айырмашылығына сүйене отырып, қылмыстың саралануы деп түсіну керек

және жасалған іс-әрекет немесе әрекетсіздік белгілері мен қылмыстық-құқықтық нормада көзделген қылмыс құрамының белгілері арасындағы дәл сәйкестікті белгілеу және заңдық бекіту деп көрсетті» [2].

Егер қылмыстық құқық бұзушылықтың түсінігінде барлық қылмыстарға тән белгілер – қоғамға қауіптілік, құқыққа қайшылық, кінәлілік және жазаланушылық аталған болса, ал қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамында іс-әрекеттің қоғамға қауіптілігін білдіретін нақты қылмыстардың міндетті белгілерінің жиынтығы есепке алынады. Қоғамға қауіптілік қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамының емес, қылмыстың белгісі болып табылады. Осы екі қылмыстық құқықтық-түсініктерінің бағыты да әр түрлі. Нақты қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамы қылмыстық жауаптылықтың негізі болса, ал қылмыстық құқық бұзушылықтың жалпы түсінігі нақты қылмыстың құрамының заңдылық базасын жасаудың, қылмыстық құқықта оның құқықтық, әлеуметтік-саяси табиғатын түсіндіру қажеттілігінен туындайды.

Қылмыстық құқық теориясында, заң әдебиеттерінде қылмыстық құқық бұзушылық құрамының жалпы анықтамалары кеңінен қолданылады. Нақты қылмыстық құқық бұзушылықтың түсінігі қылмыстық құқық бұзушылық құрамында ғылыми ұғым болып табылады. Бұл ұғым теорияда нақты қылмыстық құқық бұзушылықтардың түсінігінен, қылмыстық құқық бұзушылықтың нақты құрамының жинақталған белгілері арқылы анықталады және өздігінен жалпылама барлық қылмыстық құқық бұзушылық құрамдарының белгілері мен элементтерін сипаттап, көрсетеді. Нақты қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамы нақты қылмыстық құқық бұзушылыққа тән белгілерді көрсетеді деп жоғарыда атап өттік. Бірақ әрбір қылмыстық құқық бұзушылық құрамында барлық қылмыстық құқық бұзушылық құрамына тән, жиынтығында қылмыстық құқық бұзушылық құрамының жалпы түсінігін құрайтын, яғни кез келген қылмыстық құқық бұзушылықтар құрамының

жалпы белгілерін көрсететін белгілер бар. «1. Қазақстан Республикасы Конституциясының заң мен сот алдында жұрттың бәрінің теңдігі туралы қағидасын негізге ала отырып және соттың заңды күшіне енген үкімінсіз ешкімді де қылмыстық құқық бұзушылық жасауда кінәлі деп тануға және қылмыстық жазаға тартуға болмайтынын ескере отырып, жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың сипаты мен ауырлығына, сотталушының қызметтік және қоғамдық жағдайына қарамастан, әрбір қылмыстық іс заңға қатаң сәйкестікте шешілуге тиіс екендігіне соттардың назары аударылсын деп көрсетілген.

Қылмыстық жаза тағайындау кезінде соттар Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодекстің 52-бабында көрсетілген жаза тағайындаудың жалпы қағидаларын мүлтіксіз сақтауы, сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылық ауырлығының санатын, қайталанудың болуын және оның түрін, қылмыстық құқық бұзушылық жасау сатысын, қылмыстық құқық бұзушылық жасау кезінде сотталушының қатысу дәрежесін, қылмыстық құқық бұзушылық мақсатына қол жеткізу үшін оның әрекеттерінің мәнін және келтірілген немесе ықтимал зиянның сипаты мен мөлшеріне әсерін, қылмыстық құқық бұзушылықтар, жауаптылық пен жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлардың, осы қылмыстық құқық бұзушылық үшін көзделгеннен неғұрлым жеңіл жаза тағайындау үшін негіздердің болуы маңызды.»¹.

Экономикалық контрабанданы анықтап бекіту, екі шартқа негізделеді:

- қоғамға қауіпті әрекеттің нақты жағдайларын мұқият зерттеу;
- осы әрекеттің құрамында қылмыс белгілерінің бар-жоғын анықтау.

Қоғамға қауіпті әрекеттің нақты жағдайларын мұқият зерттеу, көп жағдайда дәлелдеу процесіне қатысты болып келсе, екіншісі саралаудың ішкі жағын және мәнін көрсетеді.

Қылмыстық процессуалдық заң жағынан алғанда, контрабанданы саралау үрдісі сотқа дейінгі тергеудің басынан, соттың үкімі күшіне

¹ Қылмыстық жаза тағайындаудың кейбір мәселелері туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 ж. 25 маусымдағы № 4 нормативтік қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000004S> (жүгінген күні: 06.03.2025).

енгенге дейін бірнеше этаптардан тұрады.

2020 жылмен 2024 жыл арасындағы экономикалық қылмыстардың сотқа дейінгі іс жүргізу бағыты бойынша нәтижелер.

1. Қазақстанда жылдар бойынша құқық бұзушылықтар саны:

- 2020 жылы өндірістегі 877 құқық бұзушылық және сотқа дейінгі тергеудің бірыңғай тізілімінде (СДТТБТ) тіркелген 437 құқық бұзушылық байқалды;

- 2021 жылы екі көрсеткіш бойынша да өсім байқалды: өндірістегі 917 құқық бұзушылық және СДТТБТ-де тіркелген 591 құқық бұзушылық;

- 2022 жылы өндірістегі құқық бұзушылықтар саны 656-ға, ал сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізіліміне тіркелгендер саны 484-ке дейін төмендеді;

- 2023 жылы өндірістегі 683 құқық бұзушылық және сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізіліміне де тіркелген 206 құқық бұзушылық төмендеді;

- 2024 жылы сандар төмендеуді жалғастыруда: өндірістегі 462 құқық бұзушылық және сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізіліміне тіркелген 257 құқық бұзушылық.

Қорытындылайтын болсақ: жалпы алғанда, өндірісте де, сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізіліміне тіркелген құқық бұзушылықтар санының төмендеу үрдісі байқалады, әсіресе күрт құлдырау 2023 жылы байқалады.

2. Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізіліміне тіркелген құқық бұзушылықтар бойынша қылмыстық істер:

- 2020 және 2021 жылдары 201 іс бойынша қылмыстық істер аяқталды, оның 201-і сотқа жіберілді;

- 2022 жылғы қылмыстар күрт төмендеді: 107 аяқталған өндіріс, оның тек 107-сі сотқа жіберілді;

- 2023 жылы одан да үлкен құлдырау болды: 96 іс аяқталды, 96 іс сотқа жіберілді;

- 2024 жылы өсім байқалды – 185 аяқталған іс, сотқа 185 іс жіберілді, ал тоқтатылған істер жоқ (тек біреуі).

Қорытындылайтын болсақ: құқық бұзушылықтар санының жалпы төмендеуіне қарамастан, 2024 жылы құқық қорғау органдары жұмысының тиімділігі артты: алдыңғы жылдармен салыстырғанда істердің көбірек саны аяқталды және сотқа жіберілді².

Контрабанданың құрамын анықтау үшін құқықтық негіз бен, қылмыстың жалпы теориялық ілімі қажет. Лауазымды тұлға іс жүргізу құжаттарында контрабанданы саралау үшін қажетті белгілерді белгілеп, заңды түрде бекітуі тиіс.

Материалдар мен әдістер. Мақаладағы мәселелерді терең зерттеу үшін Қазақстан Республикасы мен ресейлік ғалымдардың еңбегіне қатысты ғылыми қайнар көздері мен заңнамалары, тәжірибелік материалдары зерделеніп, қарастырылды.

Ғылыми мақаланы жазу кезінде жалпы ғылыми әдістер (логикалық, құрылымдық және жүйелік талдау, синтез, салыстыру, абстракциялау, индукция және дедукция, модельдеу), сондай-ақ құбылыстар мен процестерді зерттеудің арнайы әдістері мен тәсілдер (диалектикалық, формальды-логикалық, құрылымдық функционалдық әдістері) қолданылды. Сондай-ақ экономикалық контрабанда қылмыстарын дұрыс саралау үшін, құжаттарды зерттеу әдісі, салыстырмалы құқықтану әдістері қолданылды.

Нәтижелер, талқылау. Қылмыстық заңда негізделген сараптамалық, тергеп-тексеру мен сот тәжірибесін ескере отырып, өзіміздің сын-пікірімізді білдірдік.

Бірінші, кедендік баға тек кедендік аймаққа әкелінетін тауарлар мен заттарға ғана кедендік құнды анықтау әдістері арқылы белгіленеді. Бұл экономикалық контрабанда заттарының құнын анықтаудан әлдеқайда күрделі процесс болып келеді. Тауардың бағасынан бөлек, тергеу кезінде тасымалдау, тиеу, түсіру, сақтандыру секілді жанама шығыстарды есептеу қиынға соғады. Осыны ескере отырып, кедендік құнды пайдалану арқылы экономикалық контрабанда заттарының құнын есептеу әрекеті, қылмыстық істердің дәлелдеме

² Қылмыстық жаза тағайындаудың кейбір мәселелері туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 ж. 25 маусымдағы № 4 нормативтік қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000004S> (жүргізілген күні: 06.03.2025).

аясын кеңейтіп, тергеу мерзімдерін ұлғайтуы мүмкін.

Екінші, тауарлар мен заттардың кедендік бағасы ақырғы үшінші жылда орташа бағасынан үлкен болған кезде, бұл контрабанда бойынша қылмыстық жауаптылықта болады. Осындай кезде Қылмыстық заң бойынша экономикалық контрабандамен қарастыратын заң бұзушылықтар, Әкімшілік құқық бұзушылық кодексінің арнайы тарауында көрсетілген құрам бойынша жазаланады. Сондықтан, кедендік құнды анықтау тәртібін өзгерту теориялық негіздеме мен эмпирикалық қолдау болмауы мүмкін.

Қылмыстық заңға енгізілген жаңа редакцияны зерттеп, заң шығарушы орган берген, тек тауарлар мен заттарды жылжуына байланысты тыйым салуларды белгілеп, контрабанданың өзге тауарлары мен заттарын есепке алмайтынын көреміз. Қылмыстық заңның нақты түсіндіруі, өзге заттар мен тауарлардың өткізілуінің ірі мөлшерде бағаланып қылмыстың қатарына жататынын көрсетеді.

Егер тауарлардың және экономикалық контрабанданың басқа заттарының құны жиырма мың айлық есептік көрсеткіштен асатын болса, оларды өткізу ірі көлемде жасалған деп тану қажет.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 3-бабының 38) бөлігінде, ірі залал және ірі мөлшер ұғымдары берілген. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне, 5 шілде 2024 жылы өзгерістер мен толықтырулар туралы № 113-VIII заңымен, 234-баптың 3) тармағына, алып өткізілген тауарлардың он мың айлық есептік көрсеткіштен асатын құны өзгертіліп, алып өткізілген тауарлардың құны жиырма мың айлық есептік көрсеткіштен асады деп өзгертілді.

Экономикалық контрабанданың белгілерін анықтаумен қатар, оларға дұрыс құқықтық баға беру маңызды, бірақ бұл жиі орындала бермейді. Мысалы, экономикалық контрабанданың бірнеше мәрте жасалуы жағдайында, Қылмыстық кодекстің 12-бабына сәйкес, бір немесе бірнеше әрекеттің қайталануы қылмыстардың бірнеше рет

жасалды деп айқындайды. Азамат осыған дейін қылмыс жасаған деп жазаланған немесе жауаптылықтан босатылған болса, ол бірнеше мәрте жасалған деп саналмайды.

Қылмыстық заң осы қылмастарды бірнеше мәрте жасаған жағдайда ең жоғарғы жауаптылық жаза түрін белгілейді. Осы қылмыстардың саралануы, басқа қылмыстармен салыстырғанда, ерекше шарттарды қажет етпейді. Яғни, адамның бұрын осы қылмысты жасағаны немесе оған дайындалуы есепке алынбайды. Сонымен қатар осы қылмыстар бірнеше мәрте жасалса Қылмыстық кодекстің 234-бабының екінші бөлігінің, бірінші тармағы бойынша құрамы белгіленеді.

Дегенмен, қайталанатын экономикалық контрабанданы және жалғасатын қылмысты дұрыс саралау үшін субъективті критерийлердің жеткіліктілігіне күмәнмен қарауға болады. Экономикалық контрабанданың әртүрлі әрекеттерінің сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесі арасында айырмашылықтар болуы мүмкін. Мысалы, бір әрекетті жалпы субъектінің жасауы, ал екіншісін сол адамның арнайы субъект болуы қажет. Осындай кезде жалғаспалы бірегей құқық бұзушылық емес, Қылмыстық кодекстің 234-бабы екінші бөлігінің бірінші және екінші тармақтары бойынша анықталуы керек. Бұл жерде екі қылмыстық әрекетті көрсетіп отырмыз.

Осы қылмыстардың бірнеше мәрте жасалуы, экономикалық контрабанданың қоғамға қауіптілік сипаты мен дәрежесін ескере отырып, жеке дара қылмыс түрі белгіленіп және қылмыстық кодекстің 14-бабына басшылыққа алып, қылмыстың қайталануы деп саралаған дұрыс. Егер бұл шарттар орындалмаса, әрекет бірыңғай жалғасатын қылмыс ретінде бағалануы керек.

Ерекше айта кететіні, бірнеше мәрте істелген контрабанданы тергеп-тексеру сот тәжірибесінде өте аз қолданылады, көбінесе қылмыс жасаған азамат ұқсас қылмыс үшін бұрын жауаптылыққа тартылған жағдайда. Алайда, экономикалық контрабанданың бұл түрі аз кездескенімен, бұл оның мәнінің «өміршең емес» екендігін білдірмейді.

Қылмыстық кодекстің 234-бабы 2-бөлігінің 1-тармағына сәйкес контрабанда қылмысын жасағандарды жауаптылыққа тарту деңгейі төмен, шамамен алғанда екі пайыздан сәл жоғары болып табылады. Бұл көбінесе адамның бұрынғы экономикалық контрабанда фактілерін дәлелдеу мен анықтаудың қиындықтарымен түсіндіріледі. Заттай дәлелдемелер, куәгерлер мен басқа мәліметтердің жетіспеушілігі бұл қылмыстың тіркелген фактілерінің жалпы санына әсер етеді.

Лауазымды тұлғалардың экономикалық контрабанданы жасауы саралаудың ерекшеліктерін тудырады. Мұндай қылмыс басқа лауазымды құқық бұзушылықтармен салыстырғанда жоғары деңгейде кідірсті қамтиды. Зерттеу мен сот тәжірибесінде мұндай қылмыстардың сирек кездесетіндігі, оның іздерін анықтау мен дәлелдеудің қиыншылығымен байланысты. Лауазымды адамдар кедендік шекара арқылы заттарды тікелей өткізуді сирек жүзеге асырады. Сол үшін оларды анықтау қиын болады.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысында көрсетілгендей, қызмет бабын пайдалана отырып, контрабанда жасаған лауазымды тұлғалар сыбайлас жемқорлық және өзге де құқық бұзушылықтар үшін қосымша саралауды талап етпейді.

Олар жалпы негіздер бойынша, яғни лауазымдық қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы заң нормаларына сәйкес жауаптылыққа тартылады.

Контрабанда қылмысын жасаған тұлғалар, егер олар өз өкілеттігін пайдаланып, заттар мен тауарларды еуразиялық экономикалық одақтың кеден шекарасымен құқық қасиымсыз тәсілмен көмек берсе, объективті жағына қатыспаған болса, контрабанда жасауға қатысқаны үшін жауаптылық жүктеледі. Мысалы, егер мемлекеттік қызметте істейтін адам пара бойынша контрабанданы өткізуге жәрдем берсе, тұлға пара алу құрамы бойынша және экономикалық контрабанда жасап, жәрдем бергені үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылу керек [3].

Шекаралық немесе кедендік бақылауды жүзеге асыратын тұлғаларға күш қолдану жағдайындағы экономикалық контрабанданың саралануы формальды-материалдық құрамдағы қылмыстық құқық бұзушылықтарға жатады.

Зорлық-зомбылықтан зардап шеккендер ретінде шекаралық және кедендік бақылауды жүргізетін лауазымды тұлғалар танылады. Оларды жәбірленуші ретінде қарастыру үшін зорлық-зомбылықтың олардың қызметтік міндеттерін орындау кезінде қолданылғанын және бұл міндеттердің шекара немесе кеден органдарының қызметіне кіретінін дәлелдеу қажет. Егер зорлық-зомбылық шекаралық немесе кедендік қызметпен байланысты болмаса, онда құқық бұзушылықты экономикалық контрабанда немесе басқа да жеке тұлғаға қарсы қылмыстар бойынша саралау керек³.

Егер экономикалық контрабанданы ұйымдасқан қылмыстық топ, қылмыстық ұйым, трансұлттық топ немесе банда жасаған болса, бұл қылмыстар қылмыстық топтың жасаған әрекеттері ретінде қарастырылады. Қылмыстық топты құрған немесе оған жетекшілік еткен адам Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінің баптарына сәйкес жауаптылыққа тартылады [4].

Қылмыстық топтың мүшелері де осы Кодекстің тиісті баптары бойынша жауаптылыққа тартылуы мүмкін. Осы қылмыстардың ерекше белгісі «күні бұрын келіске адамдар тобы» және «қылмыстық топ» ретінде анықталатын бірқатар сипаттамалар бар. Қылмыстық топтың болуы, жоспар құру, жасайтын қылмыстар бөліп алу, сыбайлас қатысушыларды таңдап алу және қылмысты жасыру жөніндегі шараларды қамтитын тұрақтылық – осының бәрі оның ерекшеліктерін көрсетеді.

Экономикалық контрабанда қылмысын жасаған ұйымдасқан қылмыстық топқа, қатысушылардың жасаған әс-рекеттеріне байланысты жеке-жеке саралайды. Барлық қылмыстың белгілері анақ болса, осы қылмастармен айналсқаны үшін, ұйымдасқан қылмыстық топ құру бойынша Қылмыстық

³ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: 2014 ж. 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүгінген күні: 06.03.2025).

заңның нормаларының құрамымен анықталады. Осы жағдайда Қылмыстық заңның 234-бабы үшінші бөлігінің, екінші тармағында және Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінде көрсетілген тиісті құрамдары бойынша қылмыстардың жиынтығы деп сараланады⁴.

Экономикалық контрабанда құрамының белгілерін анықтау ерекшеліктеріне тоқталайық:

Бірінші. Экономикалық контрабанданы саралағанда, қылмыс құрамының барлық белгілері қоғамға қауіптілік, кінәліге қатысты жазаның сипаты және басқа да мән-жайлар ескерілуі қажет. Құрамының бір белгісінің болмауы қылмысты тереңдетіп тергеуді қиындатады. Себебі, психикасы дұрыс емес азаматтар да қоғамға қауіпті әс-әрекеттерді жасай алады. Сонымен қатар, еуразиялық экономикалық одақтың кедендік шекарасымен декларация толрмай толтырмай тауарлар мен заттарды алып өту іс-әрекеті қоғамдық қауіптілік деңгейін анықтауға үлкен әсерін беріп, тұлғаның осы қылмыстарды жасаудағы кінәлілігін көрсетпейді. Сондықтан, сараланушы тұлға контрабанда құрамының белгілерін қоғамдық заңсыздығын анықтайтын критерийлер ретінде өабылдауы тиіс. Экономикалық контрабанданың құрамын анықтау үшін, кейбір белгілер белгілі бір қарқындылықпен көрінуі тиіс. Құрамның жекеленген белгілерінің көрінуі дәрежесі қылмыстың негізгі немесе сараланған түрін анықтауға ықпал етеді. Мысалы, Қылмыстық кодекстің 234-бабының екінші бөлігі, үшінші тармағына сәйкес, кедендік шекарада немесе кедендік бақылауда жұмыс істейтін тұлғаға күш көрсетіп экономикалық контрабанданың ауырлатылған түрі болып табылады. Күш көрсету жеңіл әрекетпен болса, осы құраммен жауаптылыққа тартылмайды.

Екінші. Осы қылмыстарды, кеден аясындағы басқа құқық бұзушылықтардан бөліп қарастыруға мүмкіндік береді. Яғни, экономикалық контрабанданың құрамының белгілері тек осы қылмысқа тән болып табылады. Сондай-ақ басқа қылмыстармен

салыстырғанда сәйкес келмейтін ерекшеліктері бар.

Үшіншіден. Экономикалық контрабанданың құрамының белгілері қылмыстық заңда көрсетілуі немесе заңды түсіндіруі барысында туындауы тиіс. Контрабанда құрамының белгілерін қылмыстық заңның Ерекше бөлімінде тікелей көрсетілген нормаларға немесе оларды түсіндіру кезінде алынатын болжанған белгілерге сүйене отырып анықтау маңызды. Сол үшін контрабанда құрамының болжанған белгілерін түсіндіру қажеттілігі туындайды, бұл экономикалық контрабанданың белгілерін сот тәжірибесінде нақтылауға мүмкіндік береді.

Тергеу және сот тәжірибесі барысында заңды тиімді қолдану үшін құқықтық нормалардың жетілдірілуі қажет. Алайда, бұл әрдайым қамтамасыз етілмейді, сондықтан контрабанданың болжанған белгілерін анықтау қажеттілігі туындайды. Бұл өз кезегінде, экономикалық контрабанданың белгілерін сот тәжірибесінде нақтылау үшін арнайы зерттеулер жүргізуді талап етеді [5].

Экономикалық контрабанданы саралау кезінде Қылмыстық кодекстің 234-бабының 1-бөлігінде көрсетілген заттардың ерекше ережелерін ескеру қажет. Бұл заттарға, мысалы, тыйым салынған антиквариат заттары жатады. Олардың кедендік шекара арқылы өткізудің арнайы ережелері белгіленбеген. Алайда, сот тәжірибесінде, мұндай заттардың кедендік шекара арқылы өткізілуі Қылмыстық кодекстің 234-бабының 2-бөлігінің аясында контрабанда ретінде қарастырылады.

Сонымен қатар, Қылмыстық кодекстің 234-бабының 2-бөлігінің 2) тармағында арнайы субъектінің белгілерін түсіндіру де сот тәжірибесінде маңызды. Қылмыстық заңды қолданудың ұқсастықпен шектелуі себепті, бұл белгілер тек осы қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылық туралы заңнаманы қолдану практикасы жөніндегі Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының 18 шілде, 1997 жылғы нормативтік қаулысында

⁴ Контрабанда үшін қылмыстық жауапкершілік жөніндегі заңдарды қолдану тәжірибесі туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 1997 ж. 18 шілде № 10 нормативтік қаулысы [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P97000010S_ (жүгінген күні: 06.03.2025).

нақтыланған.

Контрабанданы саралау барысында пайдаланылатын белгілер, осы қылмыс құрамының басқа белгілерінен ажырап, оның нақты қасиеттерін сипаттауы тиіс. Яғни, бұл экономикалық контрабанданың нақтылығын қамтамасыз етеді. Мысалы айтсақ, объектінің барлық белгілері контрабанданың құрамына кірмесе де, оларды әрекеттің басқа белгілерімен байланыстыру оңай. Контрабанданың қоғамдық қатынастарға қол сұғуы, мұндай белгілер анықталған кезде дәлелсіз қалады [6].

Қорытынды. Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасындағы экономикалық контрабанданың саралануына қатысты өзгерістер қылмыстың осы түрімен күресу үшін құқықтық базаны едәуір күшейткенін атап өткен жөн. Жаңа нормалар мен нақтылаулар контрабанданың құрамын, оның саралау критерийлерін неғұрлым нақты анықтауға мүмкіндік берді, сондай-ақ елдің экономикалық мүдделерін бұзумен байланысты қылмыстық әрекеттер тізбесін кеңейтті. Бұл өзгерістер құқық қолдану практикасының тиімділігін арттыруға, құқық қорғау органдары мен сот органдарының іс-қимылдарын үйлестіруді жақсартуға, сондай-ақ экономикалық контрабанда жасағаны үшін неғұрлым қатаң жауаптылықты қамтамасыз етуге ықпал етеді. Сайып келгенде, осы саладағы Қазақстан Республикасының заңнамасын жетілдіру заңды сауданы дамытуға және сыртқы сауда саласындағы қылмыс деңгейін төмендетуге ықпал ете

отырып, елдің экономикалық қауіпсіздігін нығайтуға көмектеседі.

Осылайша, Қазақстан Республикасы заңнамасындағы өзгерістер экономикалық контрабанданы саралауға және осы жағымсыз құбылыспен тиімді күресуге неғұрлым орнықты құқықтық негіз жасайды, бұл ұлттық экономиканы тұрақтандыру мен дамыту жолындағы маңызды қадам болып табылады деп айтуға болады. Қылмыстық кодекстің 234-баптың жаңартылған редакциясын ескере отырып, экономикалық контрабанданы саралау-теориялық және тәжірибелік тұрғыдан күрделі әрі маңызды мәселе болып табылады. Бұл қылмыстарды дұрыс саралау құқық қорғау органдарының жұмыс тиімділігіне, сондай-ақ заңдардың дұрыс қолданылуына тікелей байланысты.

Ең алдымен, контрабанда мемлекеттің экономикалық мүдделеріне нұқсан келтіреді. Біріншіден, тауарларға қойылған баждар мемлекеттік бюджетке түспейді. Екіншіден, республикадан шығаруға тыйым салынған стратегиялық тауарлар ел экономикасы үшін маңыздылығына байланысты заңсыз шығарылуы мүмкін.

Осы факторларды ескеріп, ғылыми еңбекте контрабанданың белгілері бар қылмыстарды анықтау кезінде теориядағы олқылықтарды ескере отырып, анықтау, алдын ала тергеу, және сот шешімдері мен тәжірибесін басшылыққа алып еліміздің ұлттық қауіпсіздігіне төнген қауіптердің маңыздылығын түсіну қажет. Дұрыс саралай білу – бұл мәселені тиімді шешудің кепілі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Борчашвили, И.Ш. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы бөлік. 1-том / И.Ш. Борчашвили. – Алматы: Жеті Жарғы, 2021. – 820 б.
2. Рахметов, С.М. Квалификация уголовных правонарушений: учебное пособие / С.М. Рахметов. – LAP LAMBERT Academic Publishing RU, 2018. – 162 с.
3. Борчашвили, И.Ш. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Ерекше бөлік. 2-том / И.Ш. Борчашвили. – Алматы: Жеті Жарғы, 2021. – 1152 б.
4. Кузнецов, А.П. Ответственность за таможенные преступления / А.П. Кузнецов. – М., 2000. – 112 с.
5. Pedreira, J. Contraband, Crisis, and the Collapse of the Old Colonial System / J. Pedreira // Hispanic American Historical Review. – 2001. – № 3-4 (81). – Pp. 739-744.
6. Burke T.W., Owen S.S. Cell phones as prison contraband: FBI Law Enforcement Bulletin., 2010. – Pp. 10-15.

References:

1. Borchashvili, I.Sh. Қазақстан Respublikasynың Қылмystық kodeksine тусindirme. Zhalpy belik. 1-tom / I.Sh. Borchashvili. – Almaty: Zheti Zharу, 2021. – 820 b.
2. Rahmetov, S.M. Kvalifikacija ugolovnyh pravonarushenij: uchebnoe posobie / S.M. Rahmetov. – LAP LAMBERT Academic Publishing RU, 2018. – 162 s.
3. Borchashvili, I.Sh. Қазақстан Respublikasynың Қылмystық kodeksine тусindirme. Erekshe belik. 2-tom / I.Sh. Borchashvili. – Almaty: Zheti Zharу, 2021. – 1152 b.
4. Kuznecov, A.P. Otvetstvennost' za tamozhennye prestuplenija / A.P. Kuznecov. – M., 2000. – 112 s.
5. Pedreira, J. Contraband, Crisis, and the Collapse of the Old Colonial System / J. Pedreira // Hispanic American Historical Review. – 2001. – № 3-4 (81). – Pp. 739-744.
6. Burke T.W., Owen S.S. Cell phones as prison contraband: FBI Law Enforcement Bulletin., 2010. – Pp. 10-15.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT AUTHORS

Жанат Дүйсенбайұлы Сеилханов – Астана Халықаралық университетінің Құқық жоғары мектебі деканының орынбасары, заң ғылымдарының магистрі, e-mail: seilhanov81@mail.ru.

Сеилханов Жанат Дүйсенбаевич – заместитель декана Высшей школы права Международного университета Астана, магистр юридических наук, e-mail: seilhanov81@mail.ru.

Seilkhanov Zhanat Duisenbaevich – Deputy Dean of the Higher School of Law of Astana International University, Master of Law, e-mail: seilhanov81@mail.ru.

Нұрлан Орынбасарұлы Дулатбеков – Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің ректоры, заң ғылымдарының докторы, e-mail: nur.dulatbekov@mail.ru.

Дулатбеков Нурлан Орынбасарович – ректор Карагандинского университета имени Е.А. Букетова, доктор юридических наук, e-mail: nur.dulatbekov@mail.ru.

Dulatbekov Nurlan Orynbasarovich – Rector of Karaganda University named after E.A. Buketov, Doctor of Law, e-mail: nur.dulatbekov@mail.ru.